

Globaalprobleemid ja tulevikustsenaariumid: 1987–1992 ja 35 aastat hiljem

JUHAN SAHAROV
Tartu Ülikooli poliitikateooria
teadur

ERIK TERK
Tallinna Ülikooli projektijuht,
strateegilise juhtimise ja
tuleviku-uuringute emeriit-
professor, majandusministri
asetäitja 1989–1992

RAIVO VARE
majandusanalüütik,
riigiminister 1990–1992

Eesti iseseisvuse taastamisele viinud valitsus astus ametisse 35 aastat tagasi, kevadel 1990. 2025. aasta 30. mail tähistati Toompeal Komandandi maja ruumes konverentsiga tolle valitsuse ametisse astumise aastapäeva ning ühtlasi tolleaegse valitsusjuhi Edgar Savisaare 75. sünniaastapäeva. Konverents kandis sama pealkirja selle artikliga, mis on esimene osa pikast ja detailirohkest tagasivaatest ajaloole.

Korraldajate soov oli, et konverentsil ei meenutataks üksnes ajalugu, vaid seal saaks arutluse alla võtta ka tänapäeval aktuaalsena tunduvad teemad, nagu süsteemsed üleminekud, nende ettevalmistamine ja läbiviimine, juhtimine ning käitumine süsteemsete kriiside tingimustes ja stsenaaristilise mõtlemise kasutamine. Eeldati, et aastakümnete-tagune kogemus võiks pakkuda neis küsimustes midagi kasulikku ka tänase ja homse jaoks.

Peale nende, kes omal ajal ülemineku-protsessides osalesid (omaaegsed ministrid, muudel olulistel positsioonidel olnud, valitsusnõunikud jt), paluti konverentsil esinema ja arutlema ka poliitikauurijad, kes ei saa oma vanuse tõttu 30–40 aasta taguseid sündmusi küll vahetult mäletada,

kui ehk lapsepõlvemälestused välja arvata, aga oskavad tol ajal toimunule loodetavasti vaadata värske pilguga.

Arutati nii iseseisvumise taastamise eelsete aastate ühiskondliku arengu ja selles võtmetähtsust omanud ettevõtmiste üle kui ka meenutati taasiseisvumisaastate valitsust ja selle tegevust. Tervitusõnad kogunenutele ütles Edgar Savisaare tütar Maria Groeneveld-Savisaar, kes töötab Firenze uurija-politoloogina ja oli koos taasvabanemise valitsuse liikmetega konverentsi korraldamise idee üks ärgitajatest.

Mõistelise ruumi ja keele avardumine oli olukorras, kus NSV Liit ei saanud suletud süsteemina jätkata, teatud määral paratamatu protsess, aga see oli kantud ka nii muutusi taotlevate poliitikute kui ka teadlaskonna teadlikest pingutustest.

EELLUGU: 1980. AASTAD

Vestlusringi sissejuhatavas ettekandes arutles poliitilise mõtte ajaloo uurija **Juhan Saharov** sündmuste dünaamika üle, mis viisid 1990. aasta kevadel olukorran, kus võimule sai selgelt NSV Liidust väljumisele orienteeritud valitsus.

Saharov pakkus välja, et 1980. aastatel Kesk- ja Ida-Euroopa regioonis toimunud

revolutsioone saab käsitleda vähemalt nelja mõõtme kaudu: struktuurid, ideaalid, võrgustikud ja mõisted.

Kõigepealt **struktuurne mõõde**: majanduse allakäik, sotsiaalsed muutused, valitseva eliidi lõhestatus jne, mis löid eeldused olemasoleva süsteemi varisemiseks.

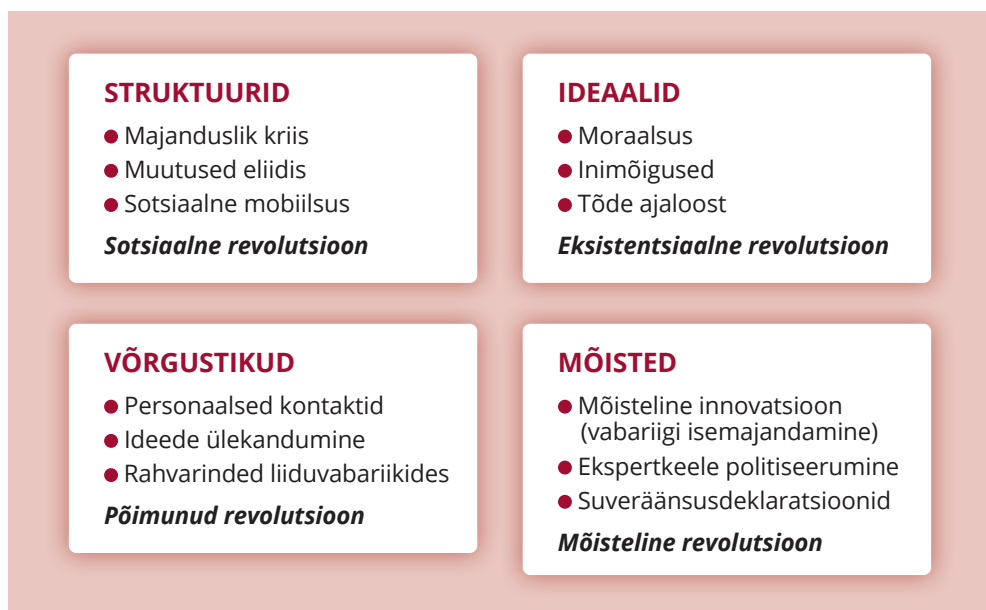
Teist mõõdet võiks nimetada **eksistentsiaalseks mõõtmeks**, mida iseloomustavad märksõnadena moraalsus, inimõigused, tõde jms. Eesti NSV puhul saab siia lisada mure rahvuse säilimise perspektiivide pärast ja ajaloolise mälu, sellega seotud tõe ja vale küsimused, sh 1940. aastal Eesti Vabariigi hävitamise loo.

Kolmanda mõõtme keskne märksõna on **inimestevahelised võrgustikud**, mis võimaldavad koostöömimist. Esialgu pigem kaitselist, seejärel juba ühiskonna aktiivsele muutmisele suunatud ühist tegevust. Võrgustikud olid juba pikalt olemas eri vormides, mida võim ei olnud suuteline (vähemalt täies ulatuses) kontrollima. Siia on võimalik liigitada ka laienev rahvusvaheline suhtlus, aga ka suhtlus mõttekaaslastega teistes NSV Liidu vabariikides, ideede ülekandumine ning sel teel tekkinud rahvusvahelised võrgustikud.

Ja neljandaks **mõisteline ja keeleline dimensioon**, mida Saharov nimetab „mõisteliseks revolutsiooniks“¹, kuna revolutsiooni tehti ka mõistete ja keele abil.

Suur osa perestroika sõnavarast tekkis erinevate teadusharude, nii traditsiooniliste kui ka arenevate teadusvaldkondade pinnalt. Sotsioloogias oli selleks „iseregulatsioon“ ja „tagasiside“, majandusteaduses „isemajandamine“

1 Saharov laenab termini (ingl *conceptual revolution*) Briti ajaloolaselt Archie Brownilt, kes kasutas seda iseloomustamaks, kuidas reformimeelsed poliitikud NSV Liidus hakkasid 1989. aastal laiendama peasekretär Gorbatšovi nn kampaaniamõisteid (õigusriik, pluralism, demokraatiseerumine jm) palju radikaalsemal kujul ning loobusid nende ühendamisest sotsialismiga. Vt Brown, A. (2007). *Seven Years that Changed the World. Perestroika in Perspective*. Oxford University Press, 110.

JOONIS 1. Neli mõjuvõim Nõukogude Liidu lagunemises ja Eesti taasvabanemises (Saharov, 2021).

(termini mitmemõttelisus tuli siin pigem kasuks) ja „majanduseksperimentid“ ning õigusteaduses „suveräänsus“. Lisaks erinevatest süsteemkäsitlevate variantidest ja tuleviku-uuringutest tulenevad mõisted, nagu „alternatiivsed stsenaariumid“, „simulatsioonid“ ja „strateegiad“.

Mõistelise ruumi ja keele avardamine oli olukorras, kus NSV Liit ei saanud suletud süsteemina jätkata, teatud määral paratamatu protsess, aga see oli kantud ka nii muutusi taotlevate poliitikute kui ka teadlaskonna teadlikest pingutustest.

Nn uus mõtlemine koos sinna juurde käiva uue keelekasutusega oli Mihhail Gorbatšovile vajalik, et oma poliitilise tegevuse ruumi laiendada. See mõttelise ruumi laiendamise protsess hakkas aga varsti kontrolli alt väljuma, teisisõnu, see polnud enam üldtõtt. Toimus mõistete radikaliseerumine: sotsialistlikust pluralismist sai lihtsalt pluralism, sotsialistlikust õigusriigist lihtsalt õigusriik, sotsialistlikust demokratiseerumisest üksnes demokratiseerumine jne.

Nn lokaalsed perestroikad liiduvabariikides muutusid järk-järgult millekski muuks ning selles protsessis oli Eesti selgelt esirinnas. Algas võitlus oluliste terminite sisu laiendamise eest. Mõiste „suveräänsus“ oli NSV Liidu konstitutsioonis juba kirjas – tõsi küll, see oli mõeldud deklaratiivse dokumendina –, mistõttu ei õnnestunud seda muutunud tingimustes n-ö vaiba alla pühkida. Kuna „isemajandamine“ oli ametlikus terminoloogias lubatud termin – ehkki äärmiselt kitsendatud tähenduses –, siis polnud niisama lihtne väita, et liiduvabariik ei saaks olla isemajandav jne.

AVATUMAD STRUKTUURID

Perestroikaga tekkinud võimaluse tõhusat kasutamist soosis ühiskonna ja teadlaskonna märgatav võrgustatus. Eestis olid teadlased võrreldes paljude teiste NSV Liidu liiduvabariikidega vähem kapseldunud jäikadesse akadeemilistesse struktuuridesse.

Uudsed kaasaegsed käsitlused said levida mitte ainult teadusharude ja

erialavaldkondade sees, vaid ka nende vahel.²

Hea näide on 1970. aastate keskel suletud Tartu Ülikooli sotsioloogialabori ulatuslike siirete tähelepanuväärne mõjukus (Lauristin jt, 2025).

Teadus- ja ekspertkogukonna roll muutus Gorbatšovi võimuletuleku järel oluliseks, sest teadlaskond sai hakata käsitlema mitte ainult nn ajaloo valgete laikude, aga ka tulevikuvallikute teemasid. See toimus suuresti eksperdikeele kaudu, kuna mitme „uue teaduse“ keelest võetud võtmekategooriate kasutamisega oli võimalik tulla välja ideoloogilistest klišeedest ja harjumuspärastest raamidest, samuti suruda parteile ja võimueliidile peale diskussioone, milles sisuliseks

Eestis olid teadlased võrreldes paljude teiste NSV Liidu liiduvabariikidega vähem kapseldunud jäikadesse akadeemilistesse struktuuridesse.

osalemiseks polnud neil kvalifikatsiooni ja mida nad oleksid hea meelega vältinud. Nõukogude Liidu olukord oli muutunud

2 Konverentsi viimases arutlusringis väitis poliitika-teadlane Mari-Liis Jakobson, et teadus on võrreldes 1980. aastatega tänapäeval palju killustunud ning keerulisem on luua ühiseid suuri narrative, mis ühendaks erinevates valdkondades tegutsevaid teadlasi. See võib olla tõsi, ent ühiseid mõtteraamistikke Eesti arenguks on siiski loodud, näiteks teadlaste koostöö seoses regulaarsete Eesti inimarengu aruannete koostamisega.

nii majanduses kui ka muudes valdkondades juba sedavõrd raskeks, et taolist diskussiooni oli konservatiivsetel jõududel raske blokeerida. Oli võimalik isegi küllalt otse öelda, et moraalselt pankrotistunud ideoloogidel oleks mõtet parteižargoonis aetavad sisutühjad jutud lõpetada ja kuulata seda, mida asjatundjatel, st teadlastel ja ekspertidel on öelda.

Põhimõttelise tähtsusega diskussioonide – Isemajandava Eesti (IME) idee, teadlaste-eksperptide kaasatõmbamine (IME probleemnõukogu) ning avalikkuse mobiliseerimine (Balti kett) – algatamisel oli 80ndate teisel poolel keskne figuur hilisem peaminister Edgar Savisaar.

Tema eestvõttel õnnestus luua ka tugistruktuurid, mille kaudu poliitikat pöörama hakata: reformide staabi loomine Mainori baasil, Rahvarinde loomine koos erinevate struktuuridega ning hiljem, Indrek Toome valitsuse ajal, Plaanikomitee (mis peagi reorganiseeriti Majandusministeeriumiks) muutmine ametlikult majanduslikku üleminekut koordineerivaks institutsiooniks.

Eelneva taustal saab Rahvarinde valitsuse moodustamist pärast sisuliselt vabu valimisi 1990. aasta kevadel võtta küllalt loogilise asjade käiguna. Siit tulenevalt pakub muidugi huvi ka küsimus, mil viisil ja millises ideelises keskkonnas toimus Edgar Savisaare kui murrangute perioodi liidri varasem kujunemine.

Edgar Savisaare isiklik lugu

Tartu Ülikoolis ajalugu õppinud Savisaart huvitasid juba ülikooli ajal tulevikku suunatud visioonid ühiskonna radikaalsest muutmisest. Oma diplomitöö kaitses ta Thomas More'i ja Tommaso Campanella utoopiate teemal. Tema kandidaaditöö juhendajaks ja mentoriks oli füüsika-haridusega teadusmetodoloog Lembit Valt (1934–2008)³, kes suunas oma aspirandi selgemalt ratsionaalse analüüsi ja

3 Lembit Valt (1934–2008) oli Eesti Teaduste Akadeemia ajaloo instituudi filosoofia sektori juhataja.

süsteemiteoreetilise mõtlemise radadele. Süsteemiteoreetilised käsitlused, mis olid Eesti ja kogu Ida-Euroopa teadlaskonnas sel ajal populaarsust võitmas, olid autori-taarsete režiimide suhtes kriitilised, kuna rõhutasid, et iga süsteem peab – liikudes paratamatult keerukuse tõusu suunas – olema võimeline tagasiside mehhanismide kaudu õppima ja arenema. Riiklik plaan-majandus ja üheparteisisüsteem polnud selleks suutelised ja takistasid süsteemi arengut.

Rein Ruutsoo meenutas vestlusingis, et Lembit Valt ei väsinud oma juhendata-vatele kordamast, et ükski ühiskondliku arengu või valitsemiskäsitlus, mis ei tunnista tagasiside tähtsust, ei saa olla tõsiseltvõetav. Omavahelistes aruteludes filosoofia sektoris Lembit Valdi, Ülo Kaevatsi ja teistega jõuti üha selgemale arusaamale ametliku ideoloogia ühen-damatusel ühiskonnaelu reaalse toimi-misega, selle võimetusest vähegi sisukalt probleeme artikuleerida. Paratamatult jõuti probleemiasetusele/mõtteeksperi-mendile: milline oleks meie elukorraldus, elatustase jne, kui meil oleks säilinud või saavutatav mingi Soome-sarnane staatus. Siit pörkuti paratamatult praktilisele probleemiseadele: mida oleks võimalik oma maa patriootidena Eesti heaks teha?

Edgar Savisaare väljakujunemisel mõtlejana ja tulevikus poliitikuna oli oluline mõju aspirantuuri ajal globaalprob-lemaatikaga tegelemisel. Savisaarel valmis Lembit Valdi käe all kandidaaditöö Rooma Klubi mudelite sotsiaalfilosoofilistest alustest. Savisaare 1980. aastal Moskvast Süsteemuuringute Instituudis (VNIISI)⁴ kaitstud töö oli üks esimesi Rooma Klubi poolt tõstatatud temaatikat käsitlenud

väitekirju NSV Liidus. Rahvusvaheline teadlaste mõttekoda Rooma Klubi oli sel perioodil maailmas üks kesksemaid intel-lektuaalse keskkonna kujundajaid, tuues globaalprobleemide raames päevakorda teemad, nagu loodusressursside üleeks-pluateerimine, ökoloogilise keskkonna halvenemine, riikidevaheliste arengu-vahede suurenemine, maakera kasvava elanikkonna toitmine jt, näidates nende probleemide omavahelisi seoseid ja mudel-dades võimalikku maailma arengu dünaa-mikat sõltuvalt sellest, kuidas suudetakse nende probleemidega hakkama saada. Lembit Valdi ja Edgar Savisaare koostöös sündinud raamat „Globaalprobleemid ja tulevikustsenaariumid“ (1983) äratas Eesti ärksamas ja mõtlevamas seltskonnas suurt tähelepanu.

Savisaare poliitika Rahvarinde juhina ja peaministrina oli Eesti vabanemisele suunatud poliitika, aga võib arvata, et just eelkirjeldatud mõttekoolitus mõjus talle teatud mõttes kaitsepookimisena, mis välistas kinni jäämise minevikku suunatud Eesti-kesksusesse või min-gisse ideoloogilisse dogmatismi *à la* thatcherism-reiganism.

Edgar Savisaare puhul hakkab silma tema mitmekülgsus ja tohutu töövõime. Tema huvide ring sisaldas nii globaalset kui ka lokaalset, nii minevikku kui ka tulevikku, globaalstsenaariumidest Eesti majandus- ja tööstuspoliitiliste alterna-tiivideni 1930. aastatel⁵ või 1960ndate Eesti NSV Rahvamajandusnõukogu tööpraktikani. Ta suutis paralleelselt filosoofilistesse kõrgustesse tõusvate teadusprobleemidega tegeledes töötada algul Tallinna Mererajooni täitevkomitees ja seejärel ENSV Plaanikomitees ning rinda pista ka ülimalt argiste Nõukogude Liidu

4 Tolleaegse Nõukogude Liidu üks kõige vabameelsem akadeemiline instituut, kus sai käsitleda teemasid ja kasutada arutlusviisi, mis enamikus teistes teadus- ja õppeasutustes, ka näiteks Moskva Riiklikus Ülikoolis, tol ajal lubatud ei olnud. VNIISI kaudu osales NSV Liit ka teaduskoostöös lääneriikidega, vt lähemalt Rindze-viciute, E. (2016). *The Power of Systems. How Policy Sciences Opened Up the Cold War World*. Cornell University Press.

5 Neil teemadel avaldas Savisaar kaks artiklit Teaduste Akadeemia kogumikus „Teaduslugu ja nüüdisaeg“ (1982 ja 1987). Vähemalt esimese artikli ilmunise ajal polnud see sugugi riskivaba ettevõtmine, sest nn kodanliku Eesti mainimist mingis muus kontekstis peale teravalt kriitilise püüti ideoloogilistel põhjustel välistada.

logisevast majandusest ja korralagedusest tulenevate hädadega.⁶ See aitas omandada administraatoritöö kogemusi ja oma tulevaste ametite jaoks vajalikku taju, kuidas asjad „maa peal“ toimivad ja ei toimi. Ta püüdis viia end kurssi välipoliitika ja rahvusvaheliste suhete probleemidega. Teatud perioodil esines ta ka Eesti Raadios välispoliitiliste kommentaaridega, hoides samal ajal hoolega pilti ees Moskvast küpsevat poliitilistest murrangutest.

Laiemasse avalikku diskussiooni Eestis sisenes Savisaar „uue mõtlemise“ mõtesta-

**Poliitiku roll, tema
edu või ebaedu sõltus
ikkagi sellest, kuidas ta
suutis neil mõjuväljadel
toimuvat tajuda,
seda võimendada ja
integreerida.
Savisaar suutis.**

jana, avaldades aastatel 1986–1987 vastselt käivitatud ajakirjas Vikerkaar artiklisarja „Võitlus mõtteviisi pärast“ (Savisaar, 1986). Võib väita, et aastaks 1987 oli Edgar

6 Tallinna Mererajoonis töötamise aega langevad ka Savisaare esimesed katsed teha koostööd uurijate-eksperptidega, kes tegutsesid väljaspool ametlikke struktuure, seda võitluses „migratsioonipumpadena“ toimivate üleliidulises alluvuses olevate ettevõtete vastu. Hiljem laiendas ta seda praktikat Plaanikomitees töötades, kus oli võimalik kaasata teadlasi fosforiidikaevanduste võimaliku rajamisega kaasnevate negatiivsete stsenaariumide läbitöötamiseks. Oma hilisemas konverentsi sõnavõtus toonitas Jaak Leimann, et töötamine Plaanikomitees, mis oli sel ajal ikkagi n-ö ministeeriumide ministeerium ja tegeles peaaegu kõigega, ehkki nõukogude ajal veel tolele ajale omasel viisil, andis Savisaarele väga hea laia pildi Eestis toimuvast, mis kulus hiljem valitsusjuhina tegutsedes marjaks ära.

Savisaarel kujunenud kaunis hea ettevalmistus ja positsioon selleks, et hakata Gorbatšovi käest perestroikakurssi „ära kaaperdama“ ja seda Eesti jaoks sobivasse suunda keerama.

Loomulikult ei saa ühe inimese osatähtsust laias ühiskondlikus murrangus ka üle tähtsustada. See, mis Eestis toimus, toimus eelkirjeldatud nelja mõjuvälja koostoimel ning sõltus nende mõjuväljade väljaarenemise astmest. Poliitiku roll, tema edu või ebaedu sõltus ikkagi sellest, kuidas ta suutis neil mõjuväljadel toimuvat tajuda, seda võimendada ja integreerida. Savisaar suutis.

Juhan Saharov rõhutas, et on veel hulk küsimusi, mida Eesti protsessi rahvusvahelisse konteksti asetades uurida ja mõtestada. Miks töötas Rahvarinde mudel hästi Balti riikides, aga mitte niivõrd hästi paljudes teistes režiimivahe-
tust teostanud maades? Kuidas sai Eesti suveräänsusdeklaratsioon sedavõrd laia kõlapinna, et tõi kaasa nn suveräänsuste paraadi Nõukogude Liidus ja seda kopeeriti isegi Jugoslaavia föderatsiooni kuulunud Sloveenias? Miks alternatiivsete stsenaariumide koostamine ja läbiarutamine aktualiseerus mõnel maal, nagu Eestis ja Tšehhoslovakkias, aga teistes Ida-Euroopa maades mitte? Need küsimused jäävad tuleviku konverentse ootama.

RAHVARINNE KUI KODANIKULIIKUMINE

Arutlusringis osalenud **Rein Ruutsoo** püüdis Juhan Saharovi ettekandega resoneerides heita mõningat valgust 1980. aastate teise poole oluliste ideede ja tekstide, nagu IME ettepanek ja Rahvarinde loomine, sünniloole. Ta rõhutas, et tolleaegsete tekstide tõlgendamine võib uue põlvkonna jaoks olla raskevõitu. Peab tajuma fooni, et saada aru, mis inimeste jaoks mida tähendas, kasutatud mõisted on kultuurisidusad ja tekstid mitmekihilised. Uus tõerežiim võimaldas sõnastada avalikkusele ja ühiskonna arengule

olulisi ideid, kuid paraku veel perestroika retoorilises raamistuses.

Tuleb arvestada kommunikatsiooniväljade (professionaalne, privaatne, avalik) eraldatusega, mis oli sõprade-professionaalide suhtluse/arupidamise jätkusuutlikkuse vältimatu tingimus. Teatud ajani tuli tekstidesse ka parajal määral – Savisaare kitsamas ringis kasutatud väljenduse järgi – „betooni panna“, et võimalikke rünnakuid pareerida. Samas, tollaegne publik sai päris hästi aru, kus iva, kus kooruke. Teine asi on poliitiliste oponentide „paljastuslik“ kirg, kus on püütud Savisaare mõningaid 1980ndail ilmunud üsna traditsioonilises võtmes kirjutatud ja ka parteilises ajakirjanduses (ajakiri Eesti Kommunist) ilmunud kirjatöid ning ka IME ettepanekus ja 1988. aasta 4. aprilli ETV saate „Mõtleme veel“ järel koostatud Rahvarinde loomise üleskutses perestroikale tehtud rituaalseid kummardusi ära kasutades paigutada IME ettepanek enda päevapoliitilisi taotlusi teenivas konteksti, esitada IMEt mingi salakavala plaanina lõimida Eesti näilise autonoomia näol veelgi kindlamalt NSV Liiduga, Eesti iseseisvuse taastamist välistava ideoloogiana või Rahvarinnet kompartei abistamiseks mõeldud liikumisena.

Rahvarinne oli äärmiselt oluline instrument, ilma milleta polnud võimalik edasi liikuda ei IME ega muude reformidega, ning tagantjärele hinnates äärmiselt hästi oma rolli täitnud instrument. Rein Veidemann väidab, et Savisaar arendas temaga arutades küll ka teistsugust tegevust, mis seisnud uue partei moodustamises, aga pidanud seda liiga riskantseks. Selle kava mustandi olid nad pärast arutamist ühiselt hävitanud (Veidemann, 1996).

Loomulikult oli riskantne ka Rahvarinde projektiga välja tulla, eriti arvestades, et pärast Niina Andrejeva nime all ilmunud tagurliku proslalinistliku üleskutse avaldamist keskajakirjanduses (ilmus ka Rahva Hääles) polnud selge, mis suunda NSV Liidu poliitika võib keerata,

aga kuna Isemajandava Eesti ideestik oli omandanud sedavõrd laia toetuse, siis oleks avalikult võimutaotluslik, poliitilis-programmiliselt EKPLE vastanduv algatus komparteile vahetut ohtu kuulutanud ning oleks kaheldamatult andnud põhjust repressioonideks. Rahvarinde kui pelgalt liikumise retoorika varjus ei paistnud see oht nii üheselt välja või kui ka paistis, siis võis teha süütu näo ja ohtu eitada.⁷

Rahvarinde moodustamise üleskutset varjestas perestroika toetamise loosung, et mitte anda alust aktsiooni tõkestamiseks ja kruvide kinnikeeramiseks, ent vähem kui nädala pärast, kui selgus, et Rahvarinde tugigruppide loomine on nii kaugel, et seda kinni keerata on juba ülimalt keeruline, ilmus küllalt põhjalik programm, milles sõnastati Eesti iseseisvumist teenivad Rahvarinde poliitilised eesmärgid (Lausma-Saar & Ruutsoo, 2023). Ruutsoo sõnul on kahetusväärne, et Rahvarinde loomisele aluse pannud dokumentide taaspublitseerimisel on teise, neist kaalukama olematuks vaikimisega loodud mulje, nagu olnuks Rahvarinde loomine pelgalt Gorbatšovi toetav lojaalsusavaldus Moskvale. Ruutsoo sõnul võiks seda ainult natuke ülepakutult võrrelda sellega kui ajalooramat taaspublitseeriks NSV Liidu ja Saksamaa vahelise nn Molotovi-Ribbentropi pakti ilma selle juurde käiva lisaprotokollita.

Edgar Savisaare poliitikuelu varasel perioodil oli tema poliitikukäekirjale iseloomulik mõelda riskantsed aktsioonid võimalikult põhjalikult läbi, viia need ellu – riski piiril, aga seda piiri ületamata – ning seejärel hakata kiiresti „hagu alla andma“, aktsioonide ümber võimalikult palju toetajaid koondama ja saavutatud

7 Rahvarinde loomine oli hoolimata pehmenemavast retoorikast juba poliitilisse võitlusse astumine. Kui Eesti Isemajandamise ettepaneku töötas Savisaare initsiatiivil välja väike töörühm, kuhu kuulusid mitte ainult avaldatud ettepanekule allakirjutanud (Savisaar, Kallas, Made, Titma), vaid umbes kümme inimest, siis Rahvarinde loomise ettepanekuga väljatulemine saates „Mõtleme veel“ oli Savisaare soolo, millest ka ta lähimad kaasvõitlejad veel informeeritud polnud.

positsioone kinnistama ja laiendama, seda ka uute institutsioonide loomise kaudu. See töötab muidugi siis, kui aktsioonid ise on sellised, mis tabavad n-ö ühiskonna hingamist konkreetset ajaperioodil. Inimesed peavad olema ergastatud olekus ja tundma vajadust kaasa lüüa. Teiste sõnadega, sündmuste vallandamiseks ja ahelreaktsiooni tekkimiseks vajalikke tugevaid tõukeid antakse just siis, kui olukord on selleks küps.

Erik Terk tõi oma vahekommentaaris illustreeriva näitena Eesti isemajandamisele üleviimise ettepaneku, mis ajalehes Edasi ilmunud kujul oli esitatud küllalt radikaalses vormis, aga puht majandust ja majanduse efektiivsust puudutavana. Kohe pärast ettepaneku avaldamist hakkas aga ilmuma massiliselt artikleid, kus asuti seda puht majanduslikku fookust laiendama. Kiirelt ilmus rida artikleid sotsioloogidelt (sh Peeter Vihalemm), juristidelt ja teistelt, kus jõuti nii isetsustamise võimaluse nõudmiseni kõikidel tasanditel ja aladel kui ka suveräänsuse küsimuse püstitamiseni riigi tasandil.

Rahvarinne oli kodanikuliikumine. Kodanikuliikumised saavad edukalt toimida tugevate kodanikuühiskonna traditsioonidega rahvaste puhul. Eesti eeskujul hakati rahvarindeid looma demokraatia edendamiseks ja kohaliku eliidi surve- tamiseks väga paljudes piirkondades omaaegses Nõukogude Liidus, seda kuni Kesk-Aasiani välja. Valdavalt oli tegu siiraste ja entusiastlike eestvedajatega. Nad käisid Eestis Rahvarinde kogemustega tutvumas, viisid koju kaasa juriidilisi dokumente ja kirjandust. Paljud rahvarinded vajusid oma tegevuses aga kiiresti ära või võeti kohaliku nomenklatuuri poolt üle. Püsima jäid vähesed – Balti riikide ja Peterburi rahvarinded. Meie Rahvarinde küllalt pikaajaline ja mõjukas tegevus Eesti iseseisvuse taastamisel andis tunnistust kodanikuühiskonna küpsusest Eestis, resümeeis Ruutsoo.

ALTERNATIIVSETE STSENAARIUMIDE MEETOD

Erik Terk, haakudes arutlusringi juhtinud

Saharovi väitega stsenaariumide koostamisest ja kasutamisest kui „mõeldamatust mõtlemise“ ja inimeste mobiliseerimise viisi olulisest rollist, kommenteeris seda teemat lähemalt. Ta väitis, et stsenaaristiline mõtlemine muutub oluliseks just neil perioodidel, kus avanevad olulised alternatiivse arengu võimalused, nende üle saab avalikult diskuteerida ning kus küsimus pole ainult selles, kuhu me tahame minna, vaid suuresti selles, kuhu mingi tee meid võiks või saaks viia (halvasti struktureeritud situatsioonid). Alternatiivide üle võib ju mõelda ka üksinda või väikeses mõttekaaslaste grupis ja seda igal ajal, aga siis kipub see tavaliselt taanduma kas soovmõtlemisses või kohvilaua tüüpi aruteluks, kus arenguteede terviklikumaks läbitöötamiseks ei jätku kas motivatsiooni, infot või kvalifikatsiooni. Vähemalt kuni Leonid Brežnevi surmani oli NSV Liidus laiema haardega alternatiivne mõtlemine sisuliselt külmutatud.⁸ Mõne aasta jooksul hakkas aga pilt järk-järgult muutuma, diskussiooniruum avarduma, kõne alla tulevate alternatiivide spekter laienema. Taganttõukajaks muidugi kriisisituatsioon, kuhu Nõukogude Liit oli omadega jõudnud.

Pärast Gorbatšovi võimule pääsemist 1985. aastal, kui NSV Liit väljus „külmutatud olekust“ ja positiivsemad arengud muutusid põhimõtteliselt võimalikuks, muutus ka Eestis mõttekaks hakata arenguradade teemaga tõsisemalt tegelema. Sealjuures tegelema mitte ainult ennustamisega, kuhu impeerium võiks tekkinud strateegilise määramatuse tingimustes liikuda, vaid ka läbimõtlemisses, mida Eestis saaks ja peaks ühe või teise nn makroraja raames ette võtma. Mitte oodata passiivselt sündmuste arengut, mis

8 Olukorda iseloomustas hästi mitteametlikus õhkkonnas välja öeldud järeldus, milleni jõudsid 1978. aastal Tallinnas Üleliidulise Süsteemuuringute Instituudi eestvõttel toimunud konverentsi „Innovaatika ja sotsiaalsed eksperimendid“ sotsioloogid ja majandusteadlased: „Selleks, et midagi muuta, tuleks muuta peaaegu kõike, aga peaaegu kõike meil muuta kindlasti ei lubata.“

võis tähendada kõike alates mingit tüüpi tagasipöördumisest neostalinismi kuni NSV Liidu kokkukukkumiseni, vaid pidades silmas nn võimalustevälja muutumise erinevaid variante. Arvestades vähemalt neist tõenäolisemaid ning paigutada Eesti ja siin ettevõtetavad võimalikud aktsioonid mõtteliselt sellesse muutuvasse kesk-konda, laiemate sotsiaalsete, majanduslike, poliitiliste jm protsesside konteksti.

Selliseks otstarbeks sobib hästi maailma praktikas juba 1950ndatel kasutusel olnud stsenaariumimeetod, täpsemalt alternatiivsete stsenaariumide koostamise ja analüüsimise meetod. Õnneks ei olnud see meetod Eestis päris tundmatu ja oli olemas ka mingi elementaarne kogemus selle kasutamisel. Eesti juhtimisteadlased ja -konsultandid olid stsenaariumimeetodi võimaluste ja rakendamise kohta saanud teavet nii erialasest väliskirjandusest kui ka oma välismaa, eelkõige Soome kolleegidelt. Eesti Majandusjuhtide Instituudi (EMI) ja Mainori konsultandid olid 1980. aastate keskel püüdnud meetodit rakendada nii Eesti ettevõtetes kui ka Eesti haridus- ja maaelu arenguvariantide läbimängimisel.

Selleks kaasati suur hulk neis valdkondades töötavaid praktikuid, teadlasi, aga ka muid Eesti avalikkuse, ka kultuuriavalikkuse esindajaid. Meetod töötas nende valdkondade puhul hästi. Teine infoallikas oli Rooma Klubi töid käsitlev kirjandus. Hästi üldistas sellealast teavet ka juba mainitud raamat „Globaalprobleemid ja tulevikustsenaariumid“.

Globaaltsandil kasutamise näited tõstsid meetodi prestiiži nende silmis, kelle jaoks firmade strateegilise planeerimise temaatika eriti huvitav ei olnud. Eesti kui terviku arengu fookusteemade läbitöötamiseks võimaldas stsenaariumimeetodit küllalt süsteemselt kasutama hakata asjaolu, et taoliste tööde eestvedajaks sai inimene, kes oma teadusliku tagapõhja tõttu mõistis selle meetodi võimalusi ja tajus, milleks seda suurte murrangute perioodil kasutada saab – Edgar Savisaar.

Juhan Saharov arvas, et aastaid 1987–1988 võiks Eesti vaimses elus nimetada lausa poliitilise stsenaaristika perioodiks. Terk nõustus, et nimetatud aastatel tõusis senisele elule alternatiivide otsimine bürokraatliku suurriigi ja lootusetuna näiva plaanimajanduse raames piltlikult öeldes lakke, samas hoiatas ta arenguperioodide vahele liiga jäikade piirjoonte tõmbamise eest. Lineaarne käsitlus ei peegelda reaalsuses toimunut õigesti, kui väidab, et mingil perioodil – stsenaaristikakesksel perioodil – toimub üksnes arenguradade ja

Aastaid 1987–1988 võiks Eesti vaimses elus nimetada lausa poliitilise stsenaaristika perioodiks.

võimaluste väljatöötamine ja hindamine, misjärel valitakse neist parim ning sellega on stsenaaristikaperiood lõppenud ja algab valitu elluviimise periood. Tegelikult teatud laadi tegevused „sõidavad üksteisele sisse“, osaliselt kattuvad ja põimuvad. Tõsi, mõtlemise kese liigub algperioodi analüütiliselt tasandilt tegevusprojektide ja tegevusprogrammide ning nende elluviimise tasandile, aga kiirelt muutuv olukord tekitab alati nii uusi võimalusi, ohte kui ka fookusi ning nende läbitöötamiseks tasub uuesti stsenaariumimeetodi poole pöörduda. Võib täheldada üsna keerukat põimumist stsenaaristika, sotsiaalse kommunikatsiooni, poliitiliste aktsioonide ning projektide ja programmide loomise ja nende elluviimise eest peetava võitluse vahel. See avaldub järgnevuses: stsenaariumid – projektid/programmid – nende elluviimise protsess koos edu ja takistustega – uued stsenaariumid.

Stsenaariumimeetodi rakendamise aastatel 1987–1991 võib olulisemana esile tuua järgmised kolm näidet.

Esiteks 1987. aastal toimunud Eesti arengustsenaariumide konkurss, kus käsitleti Eesti elu kesksete majanduslike ja sotsiaalsete valdkondade arenguvõimalusi.

Teiseks võib nimetada kitsama ekspertide ringi stsenaaristlikku analüüsi NSV Liidust väljumise teemal, mille eesmärk oli seostada poliitiliste protsesside kulgu majandusseisundi tõenäolise dünaamika ja majandusreformide jätkamise võimalustega.

Kolmandaks toimus juba iseseisva Eesti tingimustes 1991. aasta lõpus esimene Eesti Tuleviku Kongress, kus vaatluse all olid Eesti edasise arengu alternatiivid laiemas mõttes ja pikemas perspektiivis.

1987. aasta kevadel väljakuulutatud vabariiklik arengustsenaariumide konkurss⁹, mida Juhan Saharov oma ettekandes eriti esile tõi, oli katse n-ö kombata erinevaid tulevikuteid ja saada paremini aru, kuhu need võivad viia. Samas oli sel aktsioonil ka selge sotsiaalne ja poliitiline tagamõte. Sellega anti laiemale avalikkusele signaal, et Eesti arengu võimalusi tuleb käsitleda võimalikult laias spektris – kuni üldiste arengualternatiivideni välja. Samuti väljendati arusaama, et strateegiliste küsimuste analüüsi ja lahenduste väljatöötamist ei peaks jätma üksnes poliitikute, kõrgemate ametnike ja

planeerijate hooleks, vaid sellesse tuleks kaasata võimalikult suur osa Eesti intellektuaalsest potentsiaalist.

Parafraseerides 1980. aastate algul populaarse mõistunäidendi „Olevused“ tuntud ütlemist, püüti Eesti rahva jaoks olulised küsimused „panna laiale kivile“ – ühisele arutelupinnale. See, mida peeti väärtuslikuks, tuli „üles korjata“, ning see, mis näis mõttetu või kahjulik, „pulbriks teha“ (Viiding & Rätsep, 2014). Samas ei olnud tegu praeguses tähenduses ideekorjelaadse aktsiooniga stiilis „las võimalikult paljud arvavad, kuidas arengutupikutest väljuda“, vaid üleskutsega põhjalikuks ja analüütiliseks mõttetööks.

Kriteeriumid konkursil osalemiseks ei olnud eriti ranged ega osavõttu piiravad, eeldati vaid, et osalejatel on käsitletavates valdkondades mingi erialane foon või praktiline kogemus. Küll olid küllalt ranged nõuded ses osas, millistele tingimustele pidi esitatud stsenaariumipakett vastama.

Nõutud oli mitme alternatiivse stsenaariumi koostamine. Autorid pidid näitama, millistest üldistest trendidest ja teguritest nende stsenaariumid lähtuvad, milliseid eeldusi nende käivitamine nõuab ning milline võiks olla nende edasine areng. Stsenaariumide loomisel tuli arvestada võimalike tulevikuperspektiivide, tegurite vastasmõju ning ebaselgete või muutuvate tingimustega, et pakkuda tulevikust realistlikke ja samas mitmekesisid kujutlusi. Samuti tuli analüüsida tegureid, mis võivad stsenaariumide kulgu soodustada või takistada, hinnata võimalikke tulemusi ning teha stsenaariumide analüüsi ja võrdluse põhjal praktilisi järeldusi – eeskätt käsitletava valdkonna jaoks sobiva strateegia valiku osas.

Konkursil kaasalöömise aktiivsus oli üle ootuste suur, esimese hooga registreerus osalema umbes sada meeskonda.¹⁰

9 Formaalselt korraldati konkurss, mille algatas Plaanikomitee perspektiivplaneerimise osakonna juhataja Edgar Savisaar Plaanikomitee kui keskse tähtsusega riikliku organi „tiiva all“. Tegelikult polnud konkurss mingi riiklikult soositud ettevõtmine. Oli selge, et Plaanikomitee tollaegne esimees Valeri Paulman seda heaks ei kiida. Seetõttu pandi konkursi korraldamine Plaanikomitee kolleegiumi päevakorda päeval, mil Paulman oli Eestist ära. Konverentsil kommenteeris omal ajal toimunud hilisem haridusminister, tol ajal Plaanikomitees töötanud Rein Loik, kes kirjeldas, kuidas ka mitmed igati eestimeelsed Plaanikomitee töötajad esialgu asjale üldse pihta ei saanud („Hulluks oled läinud või, mis stsenaariumid, ega me mingi kino pole, me oleme plaaniorgan, tegeleme strateegilise planeerimisega.“). Tänu Savisaare väga heale kõnele mõtte kaitsmisel ja nende kolleegide toetusele, kes asjast paremini aru said, õnnestus ideele ikkagi kolleegiumi aktsepts saada. Aga kerge see polnud.

10 Üldjuhul eeldati, et stsenaariumi koostab ekspertide grupp. Tõenäoliselt oli registreerunute hulgas aga ka üksikisikuid, kes alles kavandasid enda ümber sellise grupi moodustamist või väitsid end seda tegevat.

Muide, osalejate hulgas oli ka mitmeid hiljem poliitikasse siirdunud ja erinevate erakondadega liitunud inimesi. Konkursi ajal ei olnud osalejad veel poliitikud, vaid peamiselt teadlased, analüütikud, tööstuspraktikud ja teised eri valdkondade asjatundjad. Pärast stsenaariumide koostamisega alustamist ja metoodiliste nõuete täpsustamist, millele stsenaariumipaketid pidid vastama, mõne osaleja innukus vähenes. Siiski laekus konkursi tähtjaks paarkümmend tõsiseltvõetavat stsenaariumipaketti, mis käsitlesid erinevaid Eesti elu olulisi valdkondi: põllumajanduse ja maaelu areng, elamuprobleemi leevendamine, Eesti tööstuse ümberprofileerimine, rahvastikuarengute mõjutamine jm.

Sündmused arenesid sedavõrd kiiresti, et avalikkuse jaoks jäi stsenaariumide konkurss iseseisva ettevõtmisena mõneti tagaplaanile. Enne võistlustööde valmimist ja neis toodud ideede avalikkusele tutvustamist plahvatas Eestis paras pomm, mis muutis hüppeliselt arutluste konteksti. Nimelt avaldati 26. septembril 1987 ajalehes Edasi ettepanek Eesti viimiseks täielikule isemajandamisele. Avalikkuse tähelepanu lülitis nüüd eelkõige võitlusele IME projekti ümber. Eesti arengu seisukohalt olulisi valdkondi käsitlenud stsenaariumide puhul tähendas IME idee võidukäik mitte nende praktilise tähtsuse vähenemist, vaid vastupidi – selle suurenemist. Enamikest konkursil esiletõstetud stsenaariumidest joonistus välja kaks peamist järeldust.

Esiteks järeldati, et nn jätkustsenaarium – asjade ajamine seniste mallide järgi – enam ei toimi.

Teiseks tõdeti, et autorite perspektiivseks peetud arenguideede elluviimine on kehtivate piirangute, eelkõige üleliiduliste takistuste tõttu, äärmiselt keeruline ning edu saavutamiseks tuleb need piirangud kõrvaldada.

Eesti isemajandamise kava pakkus seejärel konteksti, milles stsenaariumikonkursil osalenud autorite välja pakutud ideed võisid realselt teoks saada. Peaaegu

kõik esiletõstetud stsenaariumide autorid hakkasid seejärel panustama IME idee edasiarendamisse, muutes selle konkreetseks tegevusprogrammiks. Nii kujunes üldine raamstruktuur, millesse stsenaristika konkursi käigus esile kerkinud ideed orgaaniliselt haakusid ja seda sisuliselt täiendasid (Terk & Tõnisson, 2018).

Diskussioonide peamiseks teljeks kujunes nn IME idee, mis hoolimata esialgsest maskeeringust polnud kaugeltki ainult majanduskeskne.

Diskussioonide peamiseks teljeks kujunes nn IME idee, mis hoolimata esialgsest maskeeringust polnud kaugeltki ainult kitsalt majanduskeskne. Edasine hakkas keerlema juba sellele poolehoiu võitmise, edasise detailiseerimise ja selle elluviimiseks tingimuste loomise ümber.¹¹ Tänu rahva väga tugevale toetusele oli võitlus IME idee tunnistamise pärast aasta

11 Alternatiive, mille üle vaielda, oli IME raames muidugi mitu, kuid projekti ideestik oli ettepanekute avaldamisest peale selgelt turumajanduslik läanes domineerinud mõttes. Kesk- ja Ida-Euroopa diskussioone käsitletud ajaloolased on püüdnud tihti leida murrangupunkti, kus diskussioon suundus nn turusotsialismi raamesse jäävalt alternatiivide otsimiselt üldise turumajanduse arusaamade konteksti. Eesti puhul see valik praktiliselt ei aktualiseerunud. Mis puudutab ideestiku teist telge, nimetame seda suveräänsuse teljeks, siis siin oleks Eesti poliitilise iseseisvuse nõudega kohe alguses väljatulek tähendanud automaatselt projekti sulgemist võimude poolt. Sellel teljel toimus edasiliikumine järk-järgult, millele aitas kaasa üldiste meeleolude radikaliseerumine nii NSV Liidus kui ka Eestis. Viimase osas oli kindlasti oluline roll ka neil areenile tulnud Eesti poliitilistel jõududel, kes püstitasid ühemõtteliselt sõjaseelse Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise nõude.

lõpuks sisuliselt võidetud, n-ö laualt ära pühkida polnud seda enam võimalik.

Aastatel 1988–1989 jätkus tegevuskursi järjepidev arendamine ja täpsustamine, arvestades samal ajal välistingimuste muutusi, mis enamikul juhtudel olid

**Tagantjärele hinnates
olid stsenaariumid
koostatud üsna
realistlikult.
Realiseerus küll
sammumise
stsenaarium, kuid
küllalt suurte
takistustega ja
keerulises variandis.**

soodsad. Midagi aktualiseerus, midagi jäeti tagaplaanile või kõrvale. Seda, mis toimus IME projekti edasiarendamise käigus, võib lugeda tõeliseks üldrahvalikuks ideekorjeks.

Enn Roose on hoolega fikseerinud kõigi nende ekspertide nimed, kes IME programmi väljaarendamise raames vähegi märkimisväärselt panuse andsid. Nimekirjas on sadu nimesid. Lisaks ekspertide tööle toimusid pidevad IME nn avalikud arutusfoorumid, kus arutati läbi projekti erinevaid teemasid ja lahendeid. Pidevalt korraldati elanikkonna küsitlusi, protsess oli väga tugevalt tagasisidestatud.

Järgmine huvitav kogemus pärineb 1989. aasta detsembrist, ajast, mil NSV

Liidust väljumise püüd oli muutunud domineerivaks ja esimesed suhteliselt vabad parlamendivalimised, Ülemnõukogu valimised, juba ukse ees. Tekkis küsimus, kuidas majandust puudutavad reformid saavad jätkuda ajajärgul, mil keskseks protsessiks kujuneb Eesti lahkumine NSV Liidust. Samuti tuli arvestada, kuidas poliitilise turbulentsi tugevnemise ja majandusseisu halvenemise tingimustes Eesti majandus stabiilsena hoida ja kokkuvarisemist vältida.

Stsenaariumide koostamisel osalesid seni IME projekti koostamisel osalenud eksperdid, akadeemilised majandusteadlased ja mitmed reformiideoloogiaga aktiivselt kaasa tulnud ametnikud. Kahepäevasel väga tiheda töögraafikuga seminaril arendati välja kaks põhistsenaariumi, mida nimetati vastavalt **sammumise** ja **tammumise stsenaariumiks**. Neid eristas see, kas pärast eelseisvaid Ülemnõukogu valimisi õnnestub koostada piisavalt üksmeelne ja iseseisvuse taastamisele ja turumajandustumise jätkamisele orienteerunud valitsus või mitte. Võimalikuks peeti mõlemat. Töös mängiti läbi reformide jätkumise võimalused kummagi stsenaariumi puhul, püüdes prognoosida tekkivaid sündmusteahelaid, fikseerida põhilised ohumomendid ning määratleda neile reageerimise võimalused.

Tagantjärele hinnates olid stsenaariumid koostatud üsna realistlikult. Realiseerus küll sammumise stsenaarium, kuid küllalt suurte takistustega ja keerulises variandis.

Stsenaristilise analüüsi üheks järelduseks oli arusaam, et isegi kui õnnestub NSV Liidust eralduda, jäävad Eesti majandus- ja kaubandussuhted endise impetuumiga haavatavaks, nende normaalsele edasikestmisele loota on riskantne. Sellel analüüsil põhines hiljem Edgar Savisaare artikkel „Pööre Läände“ ajalehes Äripäev. Võis märgata, et seda Rahvarinde juhi positsioonivõttu oskasid Lääne majandusringkonnad märgata ja hinnata.

Kolmanda olulise stsenaariumimeetodi rakendamise kogemusena võib välja tuua **esimese Eesti Tuleviku Kongressi raames esitletud stsenaariumid**. Eesti Tuleviku Kongress kutsuti valitsusjuhi Savisaare ja Lembit Valdi initsiatiivil kokku juba iseseisvunud Eesti tingimustes 1991. aasta lõpul. Peamine küsimus oli, kuidas peaks Eesti areng iseseisvas riigis jätkuma. Osa võtma olid kutsutud eelkõige erinevate valdkondade tippteadlased ja ka majandusringkondade esindajad.

Novembris komplekteeritud töörühmad tegid kongressi jaoks eeltööd ning koostasid neli võimalikku arengustsenaariumi, mida esimesel Eesti Tuleviku Kongressil esitleti ja tutvustati. Need neli alternatiivset baasstsenaariumi olid:

- a) reformide ettevaatlik ja järk-järguline jätkamine;
- b) radikaalne turumajandusse ja rahvusvahelisse majandusse integreerumine;
- c) „roheline“ arengu keskus¹²;
- d) restitutsiooniline areng.

Käsitleti ka tehnoloogiliste arengute võimalikku mõju.

Pärast arutelu jõuti järeldusele, et aeglase jätkustsenaariumi kaudu ei ole nn süsteemivahetuskriisist välja pääsemine mõistlik ja tuleb tõsiselt kaaluda teises stsenaariumis pakutud lahendusi. Selle kohta, mil määral oleks see sotsiaalselt ja poliitiliselt vastuvõetav ja kuidas leida kompromiss „karmi kapitalismi tormamise“ ja ökoloogilise arengutee loogika vahel, kiireid otsuseid tegema ei rutatud, vaid leiti, et eksperdid peaks nende küsimuste kallal edasi töötama.

Kutsutud külalisena osales kongressil ka pikaajaline Rooma Klubi president Alexander King, kes oli selle ameti just hiljuti maha pannud, et pühenduda koos oma kaasautori B. Schneideriga järgmise, külma sõja järgse maailma probleeme käsitleva Rooma Klubi raporti

kokkupanekule. Ülemäära optimistlik ta eelseisva perioodi suhtes ei olnud.

Eesti kahe järgmise valitsuse võimaloleku ajal kahjuks teadlik tegevus stsenaaristika vallas riigi tasandil katkes.

Meetod muutus taas aktuaalseks seoses Eesti 2010 stsenaariumide paketi väljatöötamisega, mille ettevalmistus algas 1994. aasta lõpul ja mida koostati aastatel 1995–1997. Selleks ajaks oli Eestis süsteemne režiimuutus suuresti juba toimunud ning päevakorda kerkisid küsimused, milline võiks olla Eesti geomaanduslik spetsialiseerumine ja millistele tehnoloogilise arengu suundadele on kõige mõistlikum panustada.

Eesti kahe järgmise valitsuse võimaloleku ajal kahjuks teadlik tegevus stsenaristika vallas riigi tasandil katkes.

Praeguses olukorras, kus kriisid jätkuvad ja nende võimendusel võivad tekkida kaskaadefektid ehk nn komplekskriisid või polükriisid, muutub stsenaariumide koostamine ja läbimängimine eriti oluliseks (Terk & Vallistu, 2025). Sellistes stsenaariumides on mõistlik käsitleda korraga nii väliskeskkonna muutustest tulenevaid ohte ja nende tõrjumise võimalusi kui ka põhimõttelise tähtsusega strateegilisi initsiatiive, mis võivad anda Eestile uue arengupulsi.

Artikkel jätkub RiTo 53. numbris.

12 Selle stsenaariumi koostamise põhiideoloog oli biosemiootika professor Kalevi Kull.

KASUTATUD ALLIKAD

LAURISTIN, M., VIHALEMM, P. & HEIDMETS, M. (2025). Vabaduse labor. Hea lugu.

LAUSMA-SAAR, H. & RUUTSOO, R. (2023). Eestimaa Rahvarinde algatamine: deklaratsioonid ja projektid. Acta Historica Tallinnensia, 29 (1), 128–161. – doi:10.3176/hist.2023.1.05

SAHAROV, J. (2021). From Economic Independence to Political Sovereignty: Inventing „Self-Management“ in the Estonian SSR. Doktoritöö. Tartu Ülikool.

SAVISAAR, E. (1986–1987). Võitlus mõtteviisi pärast. Vikerkaar 1986/4–1987/2.

SAVISAAR, E. (19.02.1990). Pööre Läände. Äripäev.

TERK, E. & VALLISTU, J. (2025). Kriisid kaelas, kriisid silmapiiril. Vikerkaar nr 6, 54–66.

VEIDEMANN, R. (1996). Intervjuu Maris Makkole. Laar, M., Ott, U. & Endre, S. (koost). Eeslava. Eesti iseseisvuse taassünd 1986–1991. Intervjuud, dokumendid, kõned, artiklid. Tallinn: SE & JS, 354.

VIIDING, J. & RÄTSEP, T. (2014). Olevused. Näidend kahes vaatuses. Eesti Keele Sihtasutus.